

מתורת רבינו ראש הישיבה הגאון רבי ברוך דב דיסקין שליט"א

מתוך שיעורו השבועי בישיבת ארחות תורה • פרשת מטות - מסעי תש"פ

חטות

לא יחל דברו (ל. ו.)

בנדרים (דף טו:) ילפינן מהכא דנשבע לבטל את המצוה לא חל, דמיחל הוא לחפצי שמים, ומי"מ נדר חל לבטל את המצוה, כגון האומר קונם סוכה עלי דאין זה ביטול מצוה, אלא גרמא בעלמא עיי' שאסר הסוכה עליו ממילא אין לו אפשרות לישב בסוכה, אבל לא נדר על עצם ביטול המצוה.

ובנשבע שלא יאכל ז' ימים, כתב הר"ן דהטעם שלא חל, דהוי"ל נשבע לבטל את המצוה, והקשה הגר"ש דא"כ נדר שחל לבטל את המצוה יחול, ואפשר לומר דכל מה דחיל נדר לבטל, הוא ככה"ג דהמצוה הוא המעשה, כמו סוכה ומצה והוא לא נדר שלא יעשה את המצוה אלא אסר את הסוכה עליו, משא"כ מצות ונשמרתם שהחיוב הוא לדאוג שלא ימות, ואם גורם לעצמו מיתה הרי זה גופא העבירה שאינו שומר על חייו, ומשום הכי כשאסר על עצמו ז' ימים באכילה הרי גרם מיתה לעצמו, והוי"ל ביטול מצוה ממש, וכמו שאם יהיה לו קיתון אחד של מים וישפכהו עבר בזה בעשה דונשמרתם, ואין זה רק גרם עבירה.

איתא בנזיר (דף טז:) מיין ושכר יזיר לאסור יין מצוה כיון הרשות, ופריך והא מושבע ועומד מהר סיני הוא, והקשו תוס' (שם) [ובפסחים דף קו:] ד"ה זוכרהו] דהא מצות שתיית יין של קידוש הוי רק מדרבנן, ואף אם הוא מן התורה מ"מ דינא דהמקדש צריך שיטעום הוא רק דרבנן, ויש שהקשו דלכאוי צריך שיהיה ראוי לשתיה, וראיה מהא דביום כיפור אין מקדשין על היין אפילו אם קידוש על היין הוא מן התורה, ועל כרחך משום דאינו ראוי לשתיה, ותירץ הברכת שמואל דאף אם צריך שיהיה ראוי לשתיה, מ"מ זה שע"י נזירותו גרם שלא יהיה ראוי לשתיה, אין זה אלא גרמא בעלמא, וככה"ג חל לבטל את המצוה וכמשנ"ת.

לא יחל דברו (שם)

כתב בשערי תשובה (סי' תקפ"א סק"א) דיש נוהגים לעשות התרת נדרים בערב ר"ה, ורמז לכך דכתיב "לא יחל דברו ככלי", והוא ס"ת אלול, והנה בהתרת נדרים הדין הוא שצריך לפרט הנדר, והטעם משום שחוששין שמא נדר גם מדברים שאי אפשר להתיר, כגון נדרי מצוה ונדר על דעת רבים ולכך צריך לפרט, ובנוסח שלנו מפורש שכל ההתרה רק על נדרים שאפשר להתיר, ולכן אי"צ לפרט, וכן בנוסח החיי אדם (כלל קל"ח ח') לנשים (באידיש) מפרט שחל רק על נדרים שאפשר להתיר.

ויש שהעירו שבנוסח התרת נדרים הקצר של מרן ראש הישיבה זיע"א לא מפורט שחל רק על נדרים שאפשר להתיר, [וכן בנוסח השל"ה לא מוזכר זה], ואפשר שסומכים על כך שמתכוונים להתיר רק את הנדרים שאפשר.

ואם הניא אביה אותו ביום שמעו (ל. ו.)

בנדרים (דף עו.) מבואר שמפירים נדרים בשבת, כיון שאח"כ לא יוכל להפר, והקשו האחרונים דיש עצה שיקיים בשבת, ואחר השבת ישאל על הקמתו ואז יפר, [להשיטות דיום שמעו הוא היום שנשאל על הקמתו], ועיין בשפת אמת בשבת (דף קנז:) דאם מקיים על דעת להישאל, הרי"ז נחשב יום שמעו, [ועיין בחידושי רבי שמואל (נדרים סי' י"ח אות ג') שכתב כע"ז].

וישלח אתם וגו' ואת פינחס (ל"א. ו.)

בגמ' בסוטה (דף מג.) מבואר דפינחס היה משוח מלחמה, ועיין באו"ש (פ"ז ממלכים ה"ב) דזהו המקור של הרמב"ם (שם הל"א) דגם במלחמת מצוה יש משוח מלחמה, ועיין ברמב"ם בספר המצוות (עשה קצ"א).

וראיתי שמעירים מדברי הרמב"ן בסה"מ (סוף שורש ג') שכתב שתרות המכס הוא בכל מלחמת הרשות, ומשמע דמלחמת מדין היתה מלחמת הרשות, וכ"כ הנצי"ב.

ויאמר אליהם משה החייתם כל נקבה (ל"א. ט"ו)

כתב הרמב"ם (פ"יב מאיסורי"ב הל"י) אבל ישראל הבא על הגויה בין קטנה בת ג' שנים ויום א', בין גדולה בין פנויה בין אשת איש, ואפילו היה קטן בן תשע שנים ויום אחד, כיון שבא על הגויה בזדון הרי זו נהרגת, מפני שבאת לישראל תקלה על ידיה כבהמה, ודבר זה מפורש בתורה שנאמר הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם וגו' וכל אשה יודעת איש למשכב זכר הרגו ע"כ. ובמגיד משנה דחה ראיית הרמב"ם, דמהך קרא אין ראייה, דהא התם הרגו כל אשה הראויה לביאה ואף שלא נבעלה, הגם דבהם לא שייך הטעם דתקלה, ובהכרח דאין הריגתן מפני הטעם דתקלה כמו שכתב הרמב"ם.

וראיתי שכתבו ליישב דעת הרמב"ם, דהנה בקראי כתוב ויאמר אליהם משה החייתם כל נקבה, הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למעול מעל בה' וגו', וברמב"ן מבואר דאף שמשא לא צויה אותם להרוג, מ"מ היה להם להבין מעצמם שצריך להרגן משום תקלה, ומעתה אתי שפיר ראיית הרמב"ם ממה שקצף משה, וזה היה רק על אותן שבאמת נבעלו, ולכן הקדים הרמב"ם והביא בתחילה את הפסוק דהן הנה וגו', דמזה נלמד שיש חיוב להרגן, והוא מלבד הציווי שהיה להרוג את כולן, שזו הוראת שעה היתה.

ויאמר אלעזר וכו' אשר צוה ה' את משה (ל"א. כ"א)

צ"ע כיצד אלעזר הזכיר את רבו בשמו והא אסור להזכיר שם רבו, ותירץ במנ"ח (מצוה רנ"ז) דכיון דהזכיר קודם למשה את שם הקב"ה מותר, וכמו דבתפילה כיון שמוזכרים שם ה' קודם מותר, והטעם דלא שייך לומר תואר רבי או אדוני כשעומד לפני הקב"ה בתפילה ומזכיר שם ה'.

ונפש אדם ששה עשר אלף ומכסם לה' שנים ושלושים נפש

ויתן משה את מכס תרומת ה' לאלעזר הכהן (ל"א. מ' מ"א)

ביבמות (דף טו:) מייתי דלרשב"י "החיו לכס" היינו לנשים, ונמצא דאלעזר נטל ל"ב נפש מהטף להיות לו לנשים, [ונתגייירו פחותות מבת ג'] וביאר בטעמא דקרא ע"פ המבואר בתוספתא (כתובות פ"ה ה"א) ובירושלמי (יבמות פ"ד ה"ב) דר"ט קידש ג' מאות נשים, שהיה כהן ורצה להאכילן בתרומה בימי רעבון, וה"ל אלעזר קידשן כדי להאכילן בחזה ושוק, אלא דהקשה דקודם יום כיפור היה צריך לגרשן דאסור שיהיה לכהן גדול ב' נשים, ואסור לו להחזירן ע"ש.

ויבנו בני גד את דיבן ואת עטרת (ל"ב. ל"ד)

איתא בברכות (דף נ:) דגם עטרות ודיבון יש לאמרם שנים מקרא ואחד תרגום, וכתב ברש"י דהא דנקטו עטרות ודיבון, משום שאע"פ שאין בהם תרגום מ"מ יש לאמרם עם התרגום, ובתוס' כתב דמ"מ יש בהם תרגום ירושלמי דתירגם מדבשתא ומכללתא עי"ש.

ויל"ע מ"ט התרגום אונקלוס לא תירגם זאת, והרי לעיל (פסוק ג') תירגם עטרות ודיבון כהתרגום ירושלמי כאן, וביאר הגרצ"י אדלשטיין שליט"א דהתם אין ניכר התרגום דכל הפסוק הוא שמות ערים, ולכך העתיקו מתרגום ירושלמי, משא"כ כאן שניכר בתחילת הפסוק דכתיב "ויבנו" ותורגם "ובנו", [וע"ע בספר משאת המלך מה שכתב בזה].

ויקרא לה נבח כשמו (ל"ב. מ"ב)

פירש רש"י וראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן לפי שלא נתקיים לה שם זה לפיכך הוא רפה. ובשפתי חכמים ביאר דכיון שבנו לא יכלו לקרוא לזה "נובח", כי כך שם אביהם, וקיי"ל דאסור לקרוא לחבירו ששמו כשם אביו כשהוא שם פלאי, אף אם נתכוין לאחר.

ותמהו דוכי אסור לומר שהולך ברחוב פלוני שהוא כשם אביו, והא בפשוטו הטעם שאסור לקרוא לאחר ששמו כשם אביו, משום שנראה שמתכוין לאביו, משא"כ כשאומר הלכתי לנובך שהוא שם עיר, ואינו מתכוין לאביו.

מסופר שכשנולד בן להגרי"ד זצ"ל, א"ל הגרי"ז שלא יכבדו בברכות שאומרים לאחר הברית, כי לבטח יקראוהו חיים ע"ש אביו הגרי"ח זצ"ל, והוא אינו יכול להזכיר משום דהוא כשם אביו, ושאלו הגרי"ד דהרי א"ז שם פלאי, והשיבו שחיים בן יוסף דב הוא שם פלאי, ואם נימא שהטעם שאסור לומר כשם אביו הוא משום שמזכיר את שמו כהשפתי חכמים, בכה"ג ודאי לא מיקרי הזכרת שמו כשאומר בן פלוני, ועל כרחק משום דנראה דהוא כמזכיר שם אביו וכנ"ל.

חסעי

זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה ארץ כנען לגבלתיה (ל"ד.)

איתא בגיטין (דף ה. n.) דרבי יהודה ס"ל דכל שכנגד ארץ ישראל הרי הוא ארץ ישראל, וכתבו התוס' דהקשה רבינו פטר לר"ת דבזמן הזה היה להתחייב לר"י במעשר, שאנו במערה של ארץ ישראל, ותיירץ דלא כבשו עולי בבל, א"נ כדפירש הקונטרס דכל שכנגד ארץ ישראל היינו כל הים שכנגד ארץ ישראל, דלא איירי ביבשה שעד אוקיינוס, אלא בנסיך שבים הגדול דוקא, עכ"ד.

ודברי התוס' צריכים ביאור, דהא לא מצינו כלל שהיה כיבוש וחילוק במערב ארץ ישראל, ומהיכי תיתי דיהיה על זה קדושת ארץ ישראל, וגם בנסיך שבים קשה דהיכי קדשי בקדושת ארץ ישראל, והלא לא מצינו שכבשו כלל, וצ"ב כל נידון התוס'.

ושמעתי מהגרי"מ פיינשטיין זצ"ל לבאר, דבאמת ארץ ישראל לא הוי אלא שבע עממין, וכל שלא היה משבעה עממין אי"ז בגדר ארץ ישראל, אלא דהים נמי נתרבה מקרא, דכתיב וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגבול, והיינו דהים קדושתו אינה מפאת היותו ארץ ישראל, אלא מפאת היותו גבול לארץ ישראל, וזהו אשר נתרבה בהאי קרא, דבהיותה גבול הארץ נמי אית בה קדושה אף שאינה מארץ ישראל.

ואף מה שכתבו תוס' בתירוץ הראשון דלא כבשו עולי בבל, אמר לבאר בזה, די"ל דאף דבכיבוש יהושע נתרבה דהגבול קדוש מעצמו וכמו שנתבאר, מ"מ בעולי בבל שקידשו ע"י ישיבה, י"ל דרק הארץ היא שנתקדשה, אבל גבול הארץ לא נתקדש אם לא כבשוהו.

והקריתם לכם ערים וגו'. ונס שמה רצח מכה נפש בשגגה (ל"ה. י"א)

איתא במכות (דף ה. n.) מכה נפש פרט למכה אביו, ואלביא דר"ש דס"ל דחנק חמור מסייף, שגגת סייף ניתנה לכפרה שגגת חנק לא ניתנה לכפרה, ולכאורה יש להקשות מ"ט לא יקבל עונש גלות כדי לכפר על חיוב סייף, אע"פ דחייב חנק, אטו מי שהרג את הנפש וחילל שבת לא יגלה משום חיוב סקילה דשבת, וביותר יש להקשות דלרבנן דפליגי אר"ש וסבירא להו דסייף חמור מחנק ושגגת סייף נתנה לכפרה, והבן שהרג את האב גולה, מדוע הגלות מכפרת לו גם על חיוב חנק, והא זה שני עבירות, וצ"ע.

ובגמ' שם איתא דרבא אמר מכה נפש פרט לעושה חבורה באביו, והקשה בשיעורי הגרי"ד דבעושה חבורה ליכא גואל הדם כיוון דלא היה רציחה, ומ"ט היה הו"א דיתחייב גלות, והוכיח דהדין גלות אינו תלוי בגואל הדם, אלא גם כשאין גואל הדם חייב גלות, כיון דדין גלות הוי כפרה ועונש, וכ"כ באו"ש (פ"ו מרוצח הל"יב) להוכיח מהא דאיתא במכות (דף יא.): דאם נגמר דינו ומת הכהן גדול מוליכין עצמותיו לעיר מקלט, ומוכח דזה דין עונש דצריך שיהיה בעיר מקלט, וזה לא רק הצלה מגואל הדם, ועיי"ש באו"ש שהביא עוד כמה ראיות לזה.

***

ועוד מבואר שם דגר תושב היכא דאומר מותר נהרג אפילו דהוי רק קרוב למזיד, משא"כ בשוגג גולה, ויש לבאר בזה דמעיקר הדין גר תושב דינו כבן נח דנהרג תמיד, והתורה חידשה דהיכא דבשוגג גולה, ולכך היכא דלא הוי בשוגג דינו כבן נח, ונהרג אף דהוי רק קרוב למזיד.

ונס שמה רוצח מכה נפש בשגגה (שם)

במכות (דף י.) איתא תלמיד שגלה מגלין רבו עמו, וילפינן מהא דכתיב בדברים "וחי" עבד ליה מידי דתיהוי ליה חיותא, והרמב"ם (פ"ז מרוצח הל"א) כתב הטעם שמגלים רבו עמו, כי חיי החכמה בלא תלמוד כמיתה חשובה, ובפשטות הטעם דחסר לו סם חיים, אמנם מרן הגרי"ש רוזנבסקי זצ"ל ביאר בזה ע"פ מה שכתוב במדרש תנחומא (וזאת הברכה כ') שרשעים בחייהם קרויים מתים, שרואים חמה ואין מברכים יוצר אור, רואים ששוקעת ואין מברכים מעריב ערבים ע"כ, ומבואר שמי שאין לו הרגשים חשוב כמת, וכמו שאין בשר המת מרגיש באיזמל, כך בתורה מי שאינו לומד הוא כמת ולא מרגיש את ההרגשים הרוחניים שבתורה.

והערים אשר נתנו שש ערי מקלט תהינה לכם (ל"ה. י"ג)

פירש רש"י מגיד שאע"פ שהבדיל משה בחייו שלוש ערים בעבר הירדן, לא היו קולטות עד שנבחרו שלוש שנתן יהושע בארץ כנען ע"כ. ויש לדון כשאחד מהערי מקלט הפסיק לקלוט, שנחסר בו מדיני ערי מקלט, האם גם שאר ערי מקלט לא יקלטו, כיון דבעינן כל הששה כאחת, או דלמא דלאחר שכבר קלטו קולטות, וברמב"ם (פ"ה מרוצח הל"ג) הביא הלכה זו דבעינן שיהיו כל הששה קולטות כאחת, ולכאורה צ"ע דמאי נפק"מ לאחר שנכנסו לארץ ישראל וכבר נבחרו השלוש שבארץ ישראל, והמבואר מדברי הרמב"ם דזה נפק"מ להיכא שאחת מהם לא תהיה ראויה לקלוט, דאז כולם אין קולטות.

[ז"ל התוספתא (מכות פ"ב ה"ב) נפלה אחת מהם בונין אותה במקומה וכו', תהיינה שיהיו מכוונות וקולטות כראשונות, וקצת משמע שבלי שהן מכוונות אינם קולטות, והיינו הנפלה אחת מהן – (הגר"מ שטיבל).]

את שלש הערים נתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים נתנו בארץ כנען ערי מקלט תהיינה (ל"ה. י"ד)

הנה הערי מקלט שהיו בארץ ישראל הם חברון שכם וקדש, ושמעתי מאחי הגר"א דמרומו בקרא "כי בי חשק ואפלטתו" (תהלים צ"א. י"ד), והיינו חש"ק ר"ת חברון שכם קדש, וההולך לערים אלו 'ואפלטתו', והיינו שינצל, וערי המקלט שהיו בעבר הירדן הם גולן בצר ורמות, וגם אלו מרומזים בקרא (שם פ"ט. מ"ט) "מי גבר יחיה ולא יראה מות ימלט נפשו", גב"ר ר"ת גלעד בצר רמות, והיינו שההולך לשם יחיה ולא יראה מות וימלט נפשו.

לבני ישראל ולגר ולתושב בתוכם תהיינה שש הערים האלה למקלט (ל"ה. ט"ו)

ובמכות (דף ט.) פריך מקרא דהיו לכם הערים למקלט, דמשמע לכם ולא לגרים, ומשני דאם הגר תושב הרג ישראל אינו גולה, כיון דלא סגי ליה בגלות, אבל גר תושב שהרג גר תושב גולה, ויש לדון היכא שהרג גוי, דלכאורה א"א לומר שנהרג כיון דא"כ דינו יותר חמור כשהורג גוי משהורג גר תושב, ובאמת במנ"ח (מצוה ת"י אות ז') ובחזו"א (ביק סי' י' סקט"ו) כתבו דהיכא שגר תושב הרג עכו"ם פטור לגמרי, ולפי דבריהם איכא ג' דינים בגר תושב, דכשהרג עכו"ם פטור, וכשהרג גר תושב גולה, וכשהרג ישראל נהרג. ובריטב"א (שם) דייק מדברי רש"י דגר תושב שהרג עכו"ם אפילו במזיד פטור.

לע"נ

רבינו מרן פוסק הדור

הגאון רבי יוסף שלום ב"ר אברהם אלישיב זיע"א

נלב"ע כ"ח תמוז תשע"ב

ת.נ.צ.ב.ה.

לע"נ

מור"ר מרן ראש ישיבת פוניבז'

הגאון רבי שמואל ב"ר מיכל דוד רחובסקי זצוק"ל

נלב"ע כ"ז תמוז תשל"ט

ת.נ.צ.ב.ה.